

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ

Людмила Скомороха

кандидатка юридичних наук, заслужена юристка України, завідувачка відділу з питань призначення суддів та припинення відставки суддів Вищої ради правосуддя (Київ, Україна)
l.skomoroha@hcj.gov.ua

УДК 342.565:347.962 (477)

АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджуються окремі питання формування високопрофесійного суддівського корпусу в Україні. Звернуто увагу на необхідність законодавчого закріплення в Україні конкретних, деталізованих вимог і критеріїв, які б давали можливість надати професійну оцінку спроможності судді виконувати професійні обов'язки ефективно з урахуванням його професійних, особистих здібностей протягом усього строку перебування на посаді, що спонукало б до підвищення довіри до судового корпусу.

Мета статті полягає у дослідженні питання формування суддівського корпусу та поліпшення доступу до посади суддів з метою ефективного використання всіх можливих засобів і методів, які сприятимуть унеможливленню у майбутньому сумніву у легітимності окремо взятого судді.

Незалежність суддів є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх призначення на посаду та звільнення з посади, заборонаю будь-якого впливу на суддів, захистом їхніх професійних інтересів.

Авторка доходить висновку, що доцільно вести мову про комплексність проблеми ефективної "життєдіяльності" суддівського корпусу в Україні з огляду на існуючі питання як серед самих суддів, так і їхнього оточення. Доцільно законодавчо визначити обов'язковість проходження відповідних медичних періодично-профілактичних оглядів суддями. З огляду на те, що нервові перевантаження часто поглиблюються порушеннями звичного режиму життєдіяльності, зменшенням часу, який людина витрачає на відпочинок, у сукупності це може призводити до розвитку емоційної нестійкості, що проявляється у зниженні комунікативної компетентності.

Також обґрунтованим постає питання вжиття заходів у процесі добору та призначення на посаду судді щодо унеможливлення виникнення надалі у нього потенційного конфлікту інтересів при розгляді справ. Законодавчого закріплення

потребує розширення обмежень у призначенні на посаду судді для осіб, яких було звільнено за порушення присяги державного службовця або прокурора чи з інших компрометуючих підстав, які можуть викликати об'єктивний сумнів щодо доброчесності такого кандидата.

Ключові слова: судова влада; кандидат на посаду судді; професійний добір; кваліфікаційні вимоги.

Дослідження питання професійного добору, конституційних вимог, які висуваються до кандидатів на посади суддів, розкриті у працях В. Тація, Ю. Грошевого, М. Козюбри, М. Клеандрова, Ю. Шемшученка та ін. Проте окреслене питання не втрачає своєї актуальності у зв'язку з урахуванням доцільності удосконалення відповідних законодавчих змін щодо процедур формування суддівського корпусу та необхідності поліпшення існуючої складної ситуації у судовій владі, яка виникла, зокрема, через брак суддівських кадрів. Зазначене зумовлює потребу у проведенні досліджень у цій царині.

Мета дослідження полягає у висвітленні питання формування суддівського корпусу та поліпшення доступу до посади суддів з метою ефективного використання всіх можливих засобів і методів, які сприятимуть унеможливленню у майбутньому сумніву у легітимності окремо взятого судді.

Прагнучи справедливості, людина звертається до суду (судді), намагаючись отримати захист і відновлення порушеного права. На нинішньому етапі розвитку суспільства питання вільного доступу до правосуддя є одним із найактуальніших.

У Висновку № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство йдеться про те, що правосуддя є важливим компонентом демократичних суспільств. Його метою є вирішення спорів між сторонами за допомогою ухвалення рішень, воно має відігравати як “нормативну”, так і “просвітницьку” роль, надаючи громадянам відповідні настанови, інформацію та гарантії щодо права і його практичного застосування.

Верховна Рада України 2 червня 2016 р. прийняла Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”¹, який набрав чинності 30 вересня 2016 р. У результаті цього повноваження Верховної Ради України та Президента України у сфері правосуддя було приведено у відповідність до міжнародних стандартів. З метою забезпечення стандарту незмінюваності суддів скасовано інститут “призначення судді на посаду вперше”. Крім того, згідно з європейськими рекомендаціями визначено основи юридичного статусу, склад і повноваження Вищої ради правосуддя як незалежного від політичного впливу органу, який

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

відповідає за суддівську кар'єру та вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів.

У Бангалорських принципах поведінки суддів зазначено, що довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві².

Саме доброчесність є ключовою категорією у формуванні морально-етичного образу судді, запорукою формування довіри народу до суддів і судової влади загалом. Доброчесність – необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до сторін у справах чесності та моральності у способі власного життя, реалізації своїх прав і виконанні обов'язків та здійсненні правосуддя тощо.

Як слушно зазначав А. Коні³, до судді слід пред'являти високі вимоги не тільки в сенсі знання та вміння, а й у сенсі характеру, але вимагати від нього героїзму неможливо. Звідси необхідність захистити його від умов, що дають підставу до розвитку в нього малодушності й вимушеної догідливості.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) у рішенні у справі про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України від 5 квітня 2011 р. № 3-рп/2011 наголосив, що професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим обумовлений їхній спеціальний правовий статус. При його визначенні законодавець повноважний установлювати спеціальні вимоги для зайняття таких посад (абзац 3 п. 4 мотивувальної частини)⁴.

Відповідно до ст. 127 Конституції України:

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності⁵.

² Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. № 2006/23 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text> (дата звернення: 07.09.2020).

³ А Коні, *Уголовный процесс: нравственные начала* (Современный гуманитарный институт 2000) 13.

⁴ Рішення Конституційного Суду України від 5 квітня 2011 р. № 3-рп/2011 у справі про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-11#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

Статтею 69 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (далі – Закон про судоустрій) визначено:

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п’яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п’ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою⁶.

Положеннями частин 2–5 ст. 69 Закону про судоустрій встановлено обмеження для зайняття посади судді, зокрема:

Не може бути призначений суддею громадянин, який:

- 1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним;
- 2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя;
- 3) має не зняту чи непогашену судимість.

Не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов’язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов’язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв’язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання⁷.

Відповідно до ч. 6 ст. 69 Закону про судоустрій:

Для цілей цього Закону вважається:

- 1) вищою юридичною освітою – вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку;
- 2) стажем професійної діяльності у сфері права – стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти⁸.

⁶ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

⁷ Там само.

⁸ Там само.

Вбачається за доцільне зупинитися на питаннях освіти, які викликають певне занепокоєння у фахових колах. Так, п. 6 ч. 1 ст. 71 Закону про судоустрій вміщує положення, за яким для участі у доборі кандидат, зокрема, подає

копію диплома про вищу юридичну освіту (з додатками), здобуту в Україні, копії документів про вищу юридичну освіту, здобуту за кордоном, разом із копіями документів, що підтверджують їх визнання в Україні, а також копії документів про науковий ступінь, вчене звання (за наявності)⁹.

Анкета кандидата на посаду судді, яка є додатком до Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді¹⁰, вміщує розділ, у якому необхідно вказати навчальний заклад (заклади), де особа здобула вищу юридичну освіту за кваліфікаційним рівнем “спеціаліст”, “магістр”.

Отже, кандидати при поданні документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на підтвердження здобуття ними вищої юридичної освіти мають подавати виключно дипломи, які підтверджують здобуття ними освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста чи магістра. Проте відповідних документів, які б підтверджували здобуття ними базової освіти (бакалавра) кандидати не надають.

Законом України “Про вищу освіту”¹¹ в редакції, чинній на час здобуття кандидатами на посади суддів вищої освіти, встановлено, що вищу освіту мають особи, які завершили навчання у вищих навчальних закладах, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти й отримали відповідний документ про вищу освіту державного зразка. Статтею 9 встановлено, що вищий навчальний заклад має право видати документ про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напрямку (спеціальності).

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” (далі – Закон про вищу освіту):

Вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань

⁹ Про судоустрій і статус суддів (н 6).

¹⁰ Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 2 листопада 2016 р. № 141/зп-16 <<https://vkksu.gov.ua/userfiles/polojennya.pdf>> (дата звернення: 07.09.2020).

¹¹ Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти¹².

Згідно зі ст. 7 Закону про вищу освіту документ про вищу освіту видається закладом вищої освіти лише за акредитованою відповідно до цього Закону освітньою програмою. У документі про вищу освіту зазначається найменування органу (органів) акредитації, а в додатку до документа про вищу освіту – інформація про видані ним (ними) відповідні акредитаційні сертифікати, рішення¹³.

Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” встановлено:

Освітньо-професійна програма підготовки магістра забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року, а для окремих спеціальностей за погодженням з МОН може бути встановлено термін півтора року). Здобуття кваліфікації магістра може здійснюватися на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста (нормативний термін навчання визначається індивідуальною програмою з урахуванням академічної різниці між освітньо-професійною програмою спеціаліста та магістра, але не може перевищувати одного року)¹⁴.

В Україні встановлені вимоги до державних стандартів вищої освіти, затверджені постановою Кабінету Міністрів України “Про розроблення державних стандартів вищої освіти”, згідно з якими:

Державні стандарти вищої освіти застосовуються з метою забезпечення якості вищої освіти і потреб народного господарства, науки, культури у фахівців, а також розроблення, впровадження та удосконалення нормативної і навчально-методичної бази, що регламентує підготовку фахівців з вищою освітою¹⁵.

Таким чином, в Україні діє не одна сотня вищих навчальних закладів різної форми власності, які готують фахівців у галузі права. Відсутність у кандидата належної вищої юридичної освіти вказує на

¹² Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

¹³ Там само.

¹⁴ Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

¹⁵ Про розроблення державних стандартів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

невідповідність такого претендента одній із конституційних вимог, а отже, може призводити до порушення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України визначеного законом порядку добору кандидата на посаду судді.

Досліджуючи питання формування високопрофесійного суддівського корпусу, необхідно звернути увагу на питання медичних перешкод для зайняття посади судді.

Доцільно звернути увагу на п. 2 ч. 2 ст. 69 Закону про судоустрій, де передбачено, що не може бути призначений суддею громадянин, який, зокрема, 'має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя'¹⁶.

Звернувшись до історичного аспекту вивчення цього питання, зокрема, переліку хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків судді, то Вища рада юстиції, правонаступником якої є Вища рада правосуддя, як орган відповідальний за формування високопрофесійного суддівського корпусу, неодноразово зверталася до Міністерства охорони здоров'я України з проханням визначити перелік захворювань, які унеможливають призначення або перебування особи на посаді судді¹⁷. Проте низка судових реформ, які відбулися в Україні, нівелювали це питання, однак актуальності воно не втратило.

Крім зазначеної вище ст. 69 Закону про судоустрій, відповідно до ст. 126 Конституції України підставою для звільнення є, зокрема 'неспроможність виконувати повноваження судді за станом здоров'я'¹⁸. Знову ж таки, положення ст. 113 Закону про судоустрій встановлюють:

Суддя звільняється з посади у разі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я за наявності медичного висновку, що надається медичною комісією, утвореною спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, за зверненням Вищої ради правосуддя.

Визнавши, що стан здоров'я судді не дає змоги протягом тривалого часу або постійно здійснювати йому свої повноваження, Вища рада правосуддя ухвалює рішення про звільнення судді з посади¹⁹.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2000 р. № 1465 (з відповідними змінами) затверджено Перелік медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для

¹⁶ Про судоустрій і статус суддів (н 6).

¹⁷ Л. Скомороха, 'Конституційно-правові аспекти формування професійного суддівського корпусу в Україні: сутність, механізм реалізації' (дис канд юрид наук, 2010) 109.

¹⁸ Конституція України (н 5).

¹⁹ Про судоустрій і статус суддів (н 6).

особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих²⁰, а постановою Кабінету Міністрів України від 6 листопада 1997 р. № 1238 (з відповідними змінами) затверджено Перелік професій та видів діяльності, для яких є обов'язковим первинний і періодичний профілактичний наркологічний огляд²¹, а наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 р. № 246 (з відповідними змінами) затверджено Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій²², яким встановлюється єдиний порядок організації та проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, де є потреба у професійному доборі. Ще у 2010 р. при вивченні окресленого питання у науковій площині пропонувалося доповнити ці переліки, а також інші нормативні акти аналогічного змісту, таким видом діяльності, як робота на посаді судді²³.

Питання за 10 років не втратило своєї актуальності, а отже, у зв'язку з наведеними вище вимогами ст. 69 Закону про судоустрій було б доцільно доповнити ці переліки, а також інші нормативні акти аналогічного змісту таким видом діяльності, як робота на посаді судді.

Відповідно до статті 9 Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я”:

<...> громадяни можуть бути визнані тимчасово або постійно не придатними за станом здоров'я до професійної або іншої діяльності, пов'язаної з підвищеною небезпекою для оточуючих, а також з виконанням певних державних функцій²⁴.

Відповідно до ст. 69 цього Закону:

Медична експертиза з тимчасової втрати працездатності громадян проводиться лікарем або комісією лікарів у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності, а також лікарями, що провадять господарську діяльність з медичної практики як фізичні особи – підприємці.

²⁰ Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих: постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2000 р. № 1465 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1465-2000-%D0%BF#Text>>.

²¹ Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення: постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 1997 р. № 1238 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1238-97-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

²² Про Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 р. № 246 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0846-07#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

²³ Скомороха (н 17) 110.

²⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

Порядок проведення медичної експертизи з тимчасової втрати працездатності громадян визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Під час проведення медичної експертизи з тимчасової втрати працездатності встановлюється факт необхідності надання листка непрацездатності чи іншого документа, що засвідчує тимчасову втрату працездатності у зв'язку з хворобою, травмою, вагітністю та пологами, доглядом за хворим членом сім'ї, хворою дитиною, карантинном, встановленим санітарно-епідеміологічною службою, протезуванням, санаторно-курортним лікуванням, визначаються необхідність і строки тимчасового переведення працівника у зв'язку з хворобою на іншу роботу, приймається рішення про направлення на медико-соціальну експертну комісію для визначення наявності та ступеня стійкого розладу функцій організму, причини, часу настання і групи інвалідності.

Експертиза стійкого розладу функцій організму здійснюється медико-соціальними експертними комісіями, які встановлюють ступінь та причину інвалідності, складають (коригують) індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю, в якій визначають реабілітаційні заходи відповідно до Закону України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні"²⁵.

У чинних законодавчих актах України немає чітко регламентованих обмежень медичного характеру (із переліком захворювань) для зайняття посади судді, відповідно, немає чітко законодавчо встановлених критеріїв, які дадуть змогу відповідним органам здійснювати заходи щодо виокремлення претендентів, які завідомо (ще до перевірки їхнього професійного рівня) не мають права на зайняття посади судді, а також унеможливити перебування на посаді судді особи, яка внаслідок відповідних захворювань не може здійснювати повноваження судді на належному рівні. Відповідно до Положення про медико-соціальну експертизу:

Комісії проводять своєчасно огляд (повторний огляд) осіб, що звертаються для встановлення інвалідності, за місцем їх проживання або лікування, у тому числі за місцем їх проживання або місцем перебування у закладах соціального захисту для бездомних осіб та центрах соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, за направленням відповідного лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я після пред'явлення паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу²⁶.

²⁵ Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>> (дата звернення: 07.09.2020); Основи законодавства України про охорону здоров'я (н 24).

²⁶ Питання медико-соціальної експертизи: постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

Рішення про звільнення судді з посади за станом здоров'я врегульовано ст. 113 Закону про судоустрій, зокрема:

Суддя звільняється з посади у разі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я за наявності медичного висновку, що надається медичною комісією, утвореною спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, за зверненням Вищої ради правосуддя²⁷.

У разі коли суддя не бажає звертатися до медичного закладу, Вища рада правосуддя не має правових засобів спонукати його до цього.

Доцільно звернутися до іноземного досвіду правового регулювання зазначених правовідносин. Так, конституційним Законом Республіки Казахстан “Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан” (зі змінами та доповненнями станом на 21 лютого 2019 р.) визначено медичний огляд кандидата на посаду судді. Для підтвердження відсутності у кандидата на посаду судді захворювань, що перешкоджають виконанню професійних обов'язків судді, проводиться його медичний огляд. Перелік захворювань, що перешкоджають виконанню професійних обов'язків судді, встановлюється спільним нормативно-правовим актом уповноваженого органу щодо організаційного та матеріально-технічного забезпечення діяльності Верховного Суду, місцевих та інших судів, і уповноваженого органу в галузі охорони здоров'я²⁸. Медичним організаціям при проведенні медичного огляду кандидата на посаду судді доручено дотримуватися спільного наказу Комітету з судового адміністрування при Верховному Суді Республіки Казахстан і Міністерства охорони здоров'я Республіки Казахстан “Про затвердження переліку захворювань, які перешкоджають виконання професійних обов'язків судді”²⁹.

Стаття 4¹ Закону Російської Федерації “Про статус суддів у Російській Федерації”³⁰ (з відповідними змінами) передбачає, що для підтвердження відсутності у претендента на посаду судді захворювань, які перешкоджають призначенню на посаду судді, проводиться його попередній медичний огляд. Перелік захворювань, що перешкоджають призначен-

²⁷ Про судоустрій і статус суддів (н 6).

²⁸ О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 г. № 132-П <https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164&doc_id2=1021164#activate_doc=2&xpos=10;-106&xpos2=575;-88> (дата звернення: 07.09.2020).

²⁹ Об утверждении перечня заболеваний, препятствующих исполнению профессиональных обязанностей судьи: Совместный приказ Комитета по судебному администрированию при Верховном Суде Республики Казахстан от 17 января 2007 г. № 15-П и Министерства здравоохранения Республики Казахстан от 17 января 2007 года № 18 <https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164&doc_id2=30088875#activate_doc=2&xpos=603;-104&xpos2=1;-164> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁰ О статусе судей: Закон Русской Федерации от 26 июня 1992 г. № 3132-1 <https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1721> (дата звернення: 07.09.2020).

ню на посаду судді, затверджується рішенням Ради суддів Російської Федерації на підставі подання федерального органу виконавчої влади в сфері охорони здоров'я. Форма документа, що свідчить про відсутність захворювань, які перешкоджають призначенню на посаду судді, затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я. Постановою Ради суддів Російської Федерації від 26 грудня 2002 р. № 78 затверджено Перелік захворювань, які перешкоджають призначенню на посаду судді.

Перевірка стану здоров'я кандидатів на посаду судді та діючих суддів визначена ст. 6¹ Закону Республіки Молдова "Про статус суддів"³¹ (із відповідними змінами). Перевірка стану здоров'я кандидатів на посаду судді здійснюється до проведення конкурсу на заміщення посади судді. Перевірка стану здоров'я діючих суддів проводиться один раз у п'ять років. Перевірка стану здоров'я включає також психологічну та психіатричну оцінку кандидатів на посаду судді та діючих суддів. Вимоги до стану здоров'я і процедура визначення стану здоров'я кандидатів на посаду судді та діючих суддів, зокрема і список хвороб, що не дозволяють займати посаду судді, затверджуються наказом міністра охорони здоров'я, праці та соціального захисту після узгодження з Вищою радою магістратури. Перевірку стану здоров'я кандидатів на посаду судді та діючих суддів здійснює спеціальна комісія Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального захисту, яка видає медичне свідоцтво про стан здоров'я та висновок щодо відповідності кандидатів і діючих суддів вимогам для виконання посади з метою подальшого подання їх Вищій раді магістратури.

Ще одним аспектом, на який необхідно звернути увагу досліджуючи питання призначення суддів, є питання родинних зв'язків кандидатів на посади суддів.

Відповідно до рішення КСУ від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу, положення ч. 2 ст. 126 Конституції України "вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється" треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до ухвалення неправосудного рішення, тощо³². У межах перевірки професійної при-

³¹ О статусе судей: Закон Республики Молдова от 20 июля 1995 г. № 544-ХІІІ <https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3503> (дата звернення: 07.09.2020).

³² Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

датності кандидата до суддівської роботи необхідно більше уваги приділяти питанню родинних зв'язків і потенційного впливу на суддю при ухваленні ним рішення.

Відповідно до положень Закону України “Про запобігання корупції”:

<...> близькі особи – члени сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 цього Закону, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта³³.

За умови, коли близькі особи кандидата обіймають посади в державних органах, які безпосередньо пов'язані з судовою системою, така ситуація на практиці може викликати у судді потенційний конфлікт інтересів при розгляді конкретної судової справи.

Зазначеним Законом визначено потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Що стосується врегулювання конфлікту інтересів у суддів, слід зазначити, що він може бути врегульований як у порядку, визначеному процесуальним законом (Кримінальним процесуальним кодексом України³⁴, Цивільним процесуальним кодексом України³⁵, Господарським процесуальним кодексом України³⁶, Кодексом адміністративного судочинства України³⁷), безпосередньо під час участі у здійсненні правосуддя, так і в позапроцесуальний спосіб (не пов'язаний зі здійсненням суддею правосуддя). Питання щодо вирішення конфлікту інтересів у процесуальний спосіб визначається зазначеними вище кодифікованими нормативно-правовими актами та не потребує вирішення Радою

³³ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁵ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁶ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁷ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

суддів України. Таким процесуальним інструментом врегулювання конфлікту інтересів у судді є інститут відводу (самовідводу) судді³⁸.

Як приклад: законодавством Австрії встановлено дуже важливе обмеження щодо зайняття посади судді, а саме: члени подружжя та родини не можуть одночасно бути суддями в одному суді (§ 34 Закону про службу суддів). Родинні стосунки або шлюбні відносини, які виникли після призначення, передбачають необхідність офіційного переводу³⁹.

У Китайській Народній Республіці судді, пов'язані шлюбними зв'язками або тісними родинними зв'язками до третього коліна або які набули тісних родинних зв'язків через шлюб близьких родичів, не можуть одночасно обіймати такі посади: голови, заступника голови, члена судової комісії, головного судді або помічника головного судді підрозділу в одному народному суді; голови, заступника голови, суддів або помічників судді в одному народному судді; головного судді, помічника головного судді, суддів або помічників суддів одного підрозділу; голів або заступників голів у народних судах на близькому ієрархічному рівні⁴⁰.

На жаль, Україна не може похвалитися такими вимогами до суддів, і практика свідчить, що в одному суді можна побачити працюючих на посадах суддів чоловіка і дружину, братів, сестер, невісток зі свекрухами тощо, а крім того, осіб, які працюють в апараті суду на різних посадах і перебувають у родинних зв'язках із суддями цих судів⁴¹.

При проведенні Вищою кваліфікаційною комісією суддів України процедури добору та перевірки відповідності кандидата на посаду судді кваліфікаційним вимогам видається за доцільне враховувати питання наявності потенційного конфлікту інтересів у кандидата у зв'язку зі сферою професійних інтересів (місця роботи) його близьких родичів.

Відповідно до частин 3–5 ст. 69 Закону про судоустрій встановлені обмеження для зайняття посади судді, про які йшлося вище. Проте вбачається за необхідне звернути увагу на окремі положення вказаної статті:

Не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити за-

³⁸ І Мостова, 'Конфлікт інтересів у діяльності суддів: особливості врегулювання' <<https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/konflikt-interesiv-u-diyalnosti-suddiv-osoblivosti-vregulyvannya.html>> (дата звернення: 07.09.2020).

³⁹ В Шишкін, *Судові системи країн світу: навчальний посібник, кн 1* (Юрінком Інтер 2001) 313.

⁴⁰ О судьях: Закон Китайской Народной Республики от 1 июля 1995 г. <<https://asia-business.ru/law/law1/lawsystem/bench>> (дата звернення: 07.09.2020).

⁴¹ Л Скомороха, 'Правове положення морально-етичного аспекту посади судді в Україні, інтеграція окремих міжнародних тенденцій' (2013) 5 Право України 362.

конність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання⁴².

Рішення, які стосуються добору та підвищення суддів по службі, мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, які попередньо визначені законом чи компетентними органами влади. Прийняття таких рішень має базуватися на заслугах, з урахуванням кваліфікації, вмінь та потенціалу, необхідних для вирішення справ при застосуванні закону, зберігаючи повагу до людської гідності.

До прикладу, у ст. 29 Конституційного Закону Республіки Казахстан "Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан" визначено, що суддею не може бути особа, яка протягом трьох років перед участю в конкурсі на посаду судді притягалася до дисциплінарної відповідальності за дисциплінарний проступок, що дискредитує державну службу. При цьому суддею не може бути призначена особа, яка звільнена за дисциплінарний проступок, що дискредитує державну службу. Крім того, встановлені обмеження стосовно особи, щодо якої протягом трьох років перед участю в конкурсі на посаду судді у вчиненні кримінального проступку ухвалено обвинувальний вирок суду або яка звільнена від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку: внаслідок акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинені діяння; за закінченням терміну давності притягнення до кримінальної відповідальності; якщо стосовно особи, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння в стані неосудності, крім випадків, коли провадження у справі є необхідним для застосування до неї примусового заходу медичного характеру; у зв'язку з відмовою в наданні згоди уповноваженим органом або посадовою особою на залучення до кримінальної відповідальності особи, яка має привілеї або імунітет від кримінального переслідування; відносно особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності з огляду на положення Кримінального кодексу Республіки Казахстан (ч. 1 ст. 35 або ст. 36, обставини, що дозволяють не здійснювати кримінальне переслідування) Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан⁴³.

Отже, є очевидним, що розширення обмежень, які визначені Законом про судоустрій для зайняття посади судді, є доречним. Зокрема: "Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено

⁴² Про судоустрій і статус суддів (н 6).

⁴³ О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан (н 28).

з посади за порушення присяги з відповідних державних органів. Особу звільнено від відбуття покарання внаслідок акту амністії або за закінченням терміну давності притягнення до кримінальної відповідальності”. Унеможливлення призначення на посаду судді осіб, які скомпрометували себе і щодо яких виник об’єктивний сумнів у їхній доброчесності, відповідальності, моральності, професіоналізмі, є запорукою формування професійного суддівського корпусу.

Світова практика зводиться до того, що суддівська спільнота в державі виступає такою собі “відокремленою кастою” в позитивному розумінні цього поняття, тобто з притаманним тільки їй особливим статусом призначення та звільнення з посади, наявності низки гарантій як майнового, так і соціального характеру, які є запорукою існування незалежного і справедливого суду в державі⁴⁴. Важливою проблемою для України є гармонізація її національного законодавства з міжнародним правом. Адже однією з вимог більшості міжнародних організацій, членство в яких Україна вже має або прагне набути, є приведення її законодавства у відповідність до норм і стандартів правових систем цих організацій⁴⁵.

Законом України “Про внесення змін до Закону України ‘Про судоустрій і статус суддів’ щодо відрядження суддів та врегулювання інших питань забезпечення функціонування системи правосуддя в період відсутності повноважного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України”⁴⁶ передбачено, що Вища рада правосуддя у період відсутності повноважного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ухвалює без рекомендації чи подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України рішення, зокрема, про:

<...> внесення Президенту України подання про призначення на посаду судді, повноваження якого припинилися у зв’язку із закінченням строку, на який його було призначено, якщо до набрання чинності цим Законом колегією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України було визнано суддю таким, що відповідає займаній посаді;
внесення Президенту України подання про призначення судді у відставці до суду тієї самої спеціалізації та не вищого рівня (крім Верховного Суду) на підставі заяви такого судді, якщо до набрання чинності цим Законом такий суддя пройшов кваліфікаційне оцінювання в порядку, передбаченому законом; <...>

⁴⁴ Скомороха (н 41) 362.

⁴⁵ В Скомороха, “Захист прав і свобод людини Конституційним Судом України в контексті практики Європейського Суду з прав людини” (2002) 2 Вісник Конституційного Суду України 40.

⁴⁶ Про внесення змін до Закону України ‘Про судоустрій і статус суддів’ щодо відрядження суддів та врегулювання інших питань забезпечення функціонування системи правосуддя в період відсутності повноважного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: Закон України від 4 червня 2020 р. № 679-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-20#Text>> (дата звернення: 07.09.2020).

Вища рада правосуддя 21 липня 2020 року на виконання положень Закону № 679 ухвалила відповідні зміни до Регламенту Вищої ради правосуддя⁴⁷.

Необхідно звернути увагу, що Рада Європи, проводячи оцінки судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 рр. за результатами впровадження Законом про судоустрій зазначила:

<...> обов'язкового кваліфікаційного оцінювання діючих суддів задля збереження своєї посади з близько 8 000 діючих суддів приблизно 2 000 добровільно подали у відставку відразу після прийняття Закону, відмовившись від кваліфікаційного оцінювання з різних причин. До кінця 2018 року всі діючі судді (5 700), які подали запит на проходження процедури кваліфікаційного оцінювання, повинні були скласти тестування <...>⁴⁸.

Проте ці процедури не завершені й досі.

Висновки. Наведені у статті положення свідчать про необхідність ретельного дослідження питання здобуття кандидатами на посади суддів вищої освіти, що є однією із конституційних вимог для її зайняття; виявлення і попередження спірних питань, які виникають у процесі добору суддівського корпусу. Саме чітке дотримання всіх конституційних вимог до здобуття професії судді є запорукою його ефективного функціонування.

Досліджуючи процес призначення суддів, доцільно звернути увагу на питання родинних зв'язків кандидатів на посади суддів. Унеможливлення призначення на посаду судді осіб, які скомпрометували себе і щодо яких виник об'єктивний сумнів у їхній доброчесності, відповідальності, моральності, професіоналізмі, є запорукою формування професійного суддівського корпусу. Крім того, за наслідками проведеного дослідження звернуто увагу на доцільність Конкретизації питань медичних перешкод для зайняття посади судді. З огляду на норми чинного законодавства виникає потреба в урегулюванні питань, пов'язаних із порядком проходження суддями (кандидатами на посади суддів) медичних оглядів, отримання відповідних медичних довідок (висновків, сертифікатів). Доцільно на законодавчому рівні визначити обов'язковість проходження відповідних періодичних профілактичних оглядів суддями.

З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права

⁴⁷ Про затвердження Змін до Регламенту Вищої ради правосуддя: рішення Вищої ради правосуддя від 21 липня 2020 р. № 2216/0/15-20 <<https://hcj.gov.ua/doc/doc/3840>> (дата звернення: 07.09.2020).

⁴⁸ Оцінка судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідність реформи стандартам і рекомендаціям Ради Європи. Консолідований документ. Проект Ради Європи "Підтримка впровадженню судової реформи в Україні" квітень 2019 року <<https://rm.coe.int/assessment-consolidated-ukr/168094dfe7>> (дата звернення: 07.09.2020).

і забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати у державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й людиною з високими стандартами поведінки.

Доцільно вести мову про компетентність проблеми ефективної “життєдіяльності” суддівського корпусу в Україні з огляду на існуючі питання, як серед самих суддів, так і серед їхнього оточення. Не треба забувати, що суддя – це передусім людина, яка перебуває у певному просторі і часі. Посада судді є багатогранною і складною роботою, яка вимагає як аналітичного, так і ораторського мистецтва, вміння викладати свої думки на папері. З'ясування цих здібностей має відбуватися ще на початковому етапі при проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду судді. Шляхи і методи можуть бути різними, головне, щоб мета була досягнута і посаду судді обійняла достойна високоосвічена особа.

Ступінь довіри народу до влади визначає рівень демократизації суспільства, його ставлення до таких понять, як патріотизм, відданість, єдність навколо загальнодержавних ідей та цілей, прагнення до розбудови єдиної і неподільної держави, яка зможе гарантувати своїм громадянам добробут і процвітання.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Koni A, *Ugolovnyj process: npravstvennyye nachala* (Sovremennyj Gumanitarnyj Institut 2000) (in Russian).
2. Shyshkin V, *Sudovi systemy krain svitu* (Yurinkom Inter 2001) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Skomorokha L, ‘Pravove polozhennia moralno-etychnoho aspektu posady suddi v Ukraini, intehratsiia okremykh mizhnarodnykh tendentsii’ (2013) 5 *Pravo Ukrainy* 362 (in Ukrainian).
4. Skomorokha V, ‘Zakhyst prav i svobod liudyny Konstytutsiinym sudom Ukrainy v konteksti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny’ (2002) 2 *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy* 40 (in Ukrainian).

Dissertations

5. Skomorokha L ‘Konstytutsiino – pravovi aspekty formuvannia profesiinoho suddivskoho korpusu v Ukraini: sutnist. mekhanizm realizatsii’ (dys kand yuryd nauk, 2010) (in Ukrainian).

Websites

6. Mostova I, 'Konflikt interesiv u diialnosti suddiv: osoblyvosti vrehuliuvannia' <<https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/konflikt-interesiv-u-diyalnosti-suddiv-osoblivosti-vregulyuvannya.html>> (accessed: 07.09.2020) (in Ukrainian).

Liudmyla Skomorokha

DIMENSION OF REGULATIONS ON THE DETERMINATION
OF THE JUDICIAL ESTABLISHMENT IN UKRAINE

ABSTRACT. The article examines several issues of forming of a highly professional judicial establishment in Ukraine. The author draws attention to the need to legislative implementation in Ukraine of specific, detailed requirements and criteria that would allow to give a professional assessment of a judge's ability to perform professional duties effectively, taking into account his professional, personal abilities throughout his tenure, which would encourage increase confidence in the judiciary.

The purpose of the article is to study the determination of the judicial establishment and improvement of access to the position of judges in order to effectively use all possible means and methods that will help to avoid future doubts about the legitimacy of an individual judge.

The independence of judges is a constitutional principle of the organization and functioning of courts, as well as the professional activities of judges, who in the administration of justice are subject only to the law. The independence of judges is ensured, foremost, by a special procedure for their appointment and dismissal, the prohibition of any influence on judges, and the protection of their professional interests.

The author concludes that it is expedient to talk about the complexity of the problem of effective "vital activity" of the judiciary in Ukraine, given the existing issues, both among the judges themselves and their environment. It is advisable to legislate for judges to undergo appropriate periodic medical examinations. Given the fact that nervous overload is often exacerbated by violations of the usual mode of life, reducing the time a person spends on rest, in total it can lead to the development of emotional instability in relation to the manifestation of reduced communicative competence.

The question of taking measures in the process of selection and appointment to the position of a judge to prevent the potential occurrence of a conflict of interest for a judge during the consideration of cases also arises. Legislative implementation of restrictions extensions on the appointment of a judge to persons who have been dismissed for violating the oath of a civil servant or prosecutor or for other compromising grounds that may cast objective doubt on the integrity of such a candidate.

KEYWORDS: judicial establishment, candidate for judge, professional selection, qualification requirements.